

ст. 59 КПК РМ)¹ регламентує надання обов'язкової згоди постраждалою особою на визнання її потерпішою у кримінальному процесі Російські вчені М. В. Танцерев² і С. О. Касаткіна³ та українські процесуалісти М. В. Джига й О. Р. Михайленко⁴, навпаки, вважають, що всі, кому злочинним заподіяна шкода, мають бути визнані потерпілими незалежно від їх бажання. Цю точку зору підтримує В. В. Навроцька, аргументуючи, що справа публічного обвинувачення - це об'єктивна категорія, і вона не змінює своєї суті залежно від того, як її оцінює постраждалий⁵. О. П. Герасимчук з цього приводу зазначає, що свобода вибору - стати учасником судочинства чи уникнути будь-якої участі - характерна лише для цивільного процесу. У кримінальному процесі домінуючими над приватними інтересами є публічні, суспільні інтереси, зокрема, об'єктивне, повне і всебічне розслідування злочину з метою покарання винних і недопущення притягнення до відповідальності невинуватих. Тому визнання особи потерпілим слугує не лише реалізації його суб'єктивних прав, а й для виконання певних обов'язків, важливих для повноти розслідування⁶. Це можна констатувати як домінування принципу публічності⁷. Лише коли особа набуває статусу потерпілого, можна говорити про прояв прищипу диспозитивності, який дозволяє заінтересованим учасникам процесу або використати надані їм законом права, або ж утриматися від їх реалі-

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова: с изменениями и дополнениями на 19 февраля 2007 г. - СЫ^ттй, 2007. - 234 с.

² Танцерев М. Б. Потерпевший и его функция в уіочовном процессе России : дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.04 / Танцерев Михаил Викторович - Томск⁴ 1999 - С. 42 - 43

³ Касаткина С. А. Публичность и диспозитивность в розыском уголовном процессе России: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09 / Касаткина Светлана Алексеевна - М., 2002. - С. 163.

⁴ Джига М. Права та суть потерпілого в системі учасників кримінального процесу / М. Джига, О. Михайленко // Вісник прокуратури. - 2006. - *№ 4 (58). - С. 65.

⁵ Навроцька В. Захист інтересів родичами померлого від злочину твоїх процесуальних інтересів у справах публічного обвинувачення / В. Навроцька // Підприємство, господарство і право. - 2006. - № 7. - С. 62.

⁶ Герасимчук О. Диспозитивні начала набуття особою статусу потерпілого / О. Герасимчук // Матеріали XII репозитивної науково-практичної конференції ["Проблеми державного регулювання і захисту прав людини в Україні"], (Львів, 2006 р.) - Львів. Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006 - С. 405 - 406.

⁷ Герасимчук О. П. Визнання особи потерпілим від злочину / О. П. Герасимчук // Університетські наукові записки - 2007. - № 1 (21) - С. 209

зації¹. Цілком погодимося з наведеними обґрунтуваннями цього питання і у свою чергу додамо, що така позиція сприятиме попередженню про поправного впливу на постраждалу особу з боку обвинувачення з метою відмови від набуття і реалізації процесуального статусу потерпілого.

Таким чином, законодавча позиція щодо набуття особою процесуального статусу заявника та потерпілого з моменту подання заяви про вчинення кримінального правопорушення є додатковою гарантією реалізації законних прав та інтересів особи у кримінальному судочинстві. Проте недосконалість процесуальної регламентації статусу зазначених учасників кримінального провадження свідчить про необхідність подальшого дослідження правового становища заявника та потерпілого у кримінальному судочинстві.

П.М. Каркач

канд. юрид. наук, професор
(Національний університет "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого")

Я.О. Ковальова

канд. юрид. наук, асистент (Національний університет
"Юридична академія України імені Ярослава Мудрого")

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДТРИМАННЯ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ В СУДІ

Ключові слова: державне обвинувачення, підтримання державного обвинувачення, прокурор, державний обвинувач.

Ключевые слова: государственное обвинение, поддержание государственного обвинения, прокурор, государственный обвинитель.

Key words: public prosecution, support of public prosecution, prosecutor, public prosecutor.

¹ Лобоїжо Л. М. Принцип державного обвинувачення в кримінальному процесі України: Монографія / Лобоїжо Л. М. - Дніпропетровськ: Ліра, 2006. - 200 с.

Термін "ефективність" походить від латинського "ефект", що означає "результат, наслідок" якихось дій. Маємо підстави стверджувати, що ефективність діяльності прокурора при підтриманні державного обвинувачення в суді - це цілеспрямовані дії, що приводять до бажаних, намічених заздалегідь наслідків.

Діяльність прокурора у судовому провадженні регламентується різними нормами Кримінально-процесуального кодексу України, Законом України "Про прокуратуру", а також наказом Генерального прокурора України № 5 гн від 19 вересня 2005 р. "Про організацію участі прокурорів у судовому розгляді кримінальних справ та підтримання державного обвинувачення".

При цьому, новий КПК України дає визначення терміна "кримінальне провадження" - "досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого Законом України "Про кримінальну відповідальність" (п. 10 ст. 3 КПК). Кримінально-процесуальна діяльність завжди характеризується взаємозалежністю трьох основних кримінально-процесуальних функцій: обвинувачення, захисту та вирішення справи. По кримінальній справі, у якій проводиться розслідування, на певному етапі починає реалізовуватись кримінально-процесуальна функція об'єктування. Як визначено у ст. 276 КПК вона починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; 3) наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складання слідчим або прокурором, а у випадках неможливості такої вручення - у спосіб, передбачений КПК України дня вручення повідомлень (ст. 278 КПК). Таким чином, повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення - це перший етап, як стверджує В. Юрчишин¹, загальнопроцесуальної функції обвинувачення, що виконується прокурором.

Це перша стадія іртімішатнього провадження, змістом якої є діяльність прокурора та інших учасників сторони обвинувачення, то

спрямована на встановлення особи, яка вчинила злочин і збір доказів для твердження про те, що саме вона його вчинила. Висновок про це прокурор підтверджує затвердженням чи складанням письмового обвинувального акту.

Друга стадія функції обвинувачення реалізується у формі підтримання державного обвинувачення в суді. Отже слідчий і прокурор формують обвинувачення, складають постанову про підозру у вчиненні кримінального правопорушення і створюють матеріально-правову основу, на якій в подальшому розвиватиметься діяльність прокурора по підтриманню обвинувачення в суді. Такими є погляди багатьох науковців щодо моменту виникнення функції обвинувачення. Автори наукових досліджень С. А. Атьперт², В. Т. Маляренко, І. В. Вернидубов³ та інші висловили свою позицію на підтримку поглядів М. С. Строговича⁴, який ще у 40-х роках ХХ ст. стверджував, що функція обвинувачення починає реалізовуватись з моменту винесення слідчим постанови про притягнення особи як обвинуваченої.

Обвинувальна функція саме і виявляється в акті - письмовому повідомленні особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, яке складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором (ст. 277 КПК).

Таким чином, сутність обвинувальної функції під час досудового слідства залежить від дій слідчого та прокурора, який впливає на реалізацію висновків, слідчого при здійсненні нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (ст. 36 КПК). Рішення прокурора по справі з обвинувальним актом, коли він з ним погоджується, а справу направляє до суду, має особливе значення. Воно означає, що прокурор, погодившись із висновками слідчого, бере на себе обов'язок підтримати їх в суді, куди він направляє справу для розгляду по суті. Дія прокурора з відстоювання перед судом акту про винність особи прийнято називати "державним обвинуваченням". Характерно, що законодавець у нормах КПК України чітко визначив, що "державне обвинувачення - це процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення" (п. 3 ст. 3 КПК України).

Водночас такі науковці як А. Л. Ривлін, С. А. Альпері⁵ та інші, мають протилежні погляди. Вони стверджували, що державне обвинувачення з'являється вже з моменту притягнення особи як обвинуваченого на стадії досудового слідства. З такою позицією не можна погодитись. На нашу думку, правильну позицію з цього приводу займає В. С. Зеленецький⁶, який визначає: "Державне обвинувачення виникає у тому процесі, де прокурор досліджує обвинувальний акт та всі матеріали кримінальної справи". Прокурор же вивчає матеріали справи і досліджує обвинувальний акт тільки після закінчення досудового слідства.

Підтримуючи таку позицію, звертаємо увагу⁷ на важливість рішення прокурора про направлення обвинувального акту до суду. Це право регламентоване п. 3 ст. 283 КПК і свідчить про те, що по суті - це акт порушення державного обвинувачення проти конкретної особи. Таке відповідальне рішення прокурор приймає тільки після детального вивчення матеріалів кримінальної справи. При цьому закон дозволяє йому при незгоді з обвинувальним актом скласти новий (ст. 291 КПК). Характерно, що норми КПК визначають, що коли обвинувальний акт відносно особи переданий до гуду в порядку ст. 291 КПК, то ця особа вже становиться обвинуваченою, а до цього була підозрюваною (ст. 42 КПК).

Конституція України у ст. 121 визначила одну із основних конституційних функцій прокуратури - підтримання державного обвинувачення в суді.

В суді прокурор виконує функцію підтримання обвинувачення від імені держави. При цьому держава виходить із мети охорони інтересів громадян, суспільства і своїх особистих, які повинен захищати прокурор. Прокурор, як сторона процесу, виконує обов'язок обґрунтування, доказування обвинувальної тези, або відмовитись від обвинувачення, якщо воно не підтверджується.

Як державний обвинувач, він виконує завдання у судовому процесі, яке визначене у ст. 34 Закону України "Про прокуратуру": дотримуючись принципу незалежності суддів і підкорення їх тільки закону, сприяє виконанню вимог закону про всебічний, повний і неупереджений розгляд справ та постановленню судових рішень, що ґрунтуються на законі.

Оцінка ефективності діяльності прокуратури з підтримання державного обвинувачення в суді включає результати роботи кожного державного обвинувача в суді і відображає ефективність роботи, в цілому, районного, міського прокурора при виконанні цієї функції. Саме так пропонується оцінювати результати роботи державних обвинувачів і керівників прокуратури у наказі Генерального прокурора України № 5га від 19.09.2005 р. "Про організацію участі прокурорів у судовом)" розгляді кримінальних справ та підтриманню державного обвинувачення".

Критеріями ефективності діяльності прокурора в суд виступають поставлені перед ним такі специфічні цілі: викриття винності обвинуваченого у скоєнні злочину, а також своєчасність реагування на порушення закону. За ступенем їх досягнення можна в цілому судити про ефективність даної прокурорської діяльності. Однак більш конкретні критерії ефективності діяльності прокурора слід оцінювати з урахування функціональних цілей прокурора в суді. При цьому ефективність обвинувальної діяльності з викриттям винності обвинуваченого у скоєнні злочину має такі складові, як:

- а) забезпечення всебічності, повноти й неупередженості дослідження обставин кримінального провадження;
- б) обґрунтування юридичної кваліфікації злочину;
- в) достатність заходів щодо відшкодування шкоди;
- г) обґрунтованість запропонованої міри покарання;
- д) своєчасність і адекватність реагування на незаконні судові рішення.

Огже, першим критерієм оцінки ефективності діяльності державного обвинувача і досягнення об'єктивної істини у справі виступає забезпечення повноти, всебічності і неупередженості дослідження обставин кримінального провадження.

На стадії судового слідства форігується позиція державного обвинувача стосовно висунутого підсудному обвинувачення.

Ефективність підтримання державного обвинувачення доцільно оцінювати з позиції обґрунтування прокурором юридичної кваліфікації злочину. Ст. 91 КПК визначає перелік обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, тому державний обвинувач повинен обґрунтувати доказами питання, віднесеш до предмету доказування у кримінальній справі і дати юридичну кваліфікацію

злочину. Якщо в результаті судового розгляду справи, державний обвинувач прийде до переконання, що зібрані докази з достатньою повнотою не підтверджують пред'явлення обвинуваченому обвинувачення, він зобов'язаний відмовитись від обвинувачення, щоб не допустити незаконного засудження невинуватої особи (ст. 340 КПК).

Актуальним є питання забезпечення реального захисту прав потерпілих від злочинів і відшкодування заподіяної матеріального і моральної шкоди. Слід визначити, що ці питання також є критеріями оцінки ефективності підтримання обвинувачення і суді. До такого висновку ми приходимо з огляду на керівну роль прокурора в забезпеченні додержання законів у кримінальному судочинстві, а також враховуючи передбачені нормами КПК права і обов'язки потерпілого (ст.ст. 56,57 КПК).

Судова практика свідчить, що КІШЬКИ осіб, потерпілих від злочинів і розміри заподіяної їм фізичної, майнової та моральної шкоди з кожним роком збільшується.

Здійснюючи нагляд за законністю досудового слідства, а також підтримуючи державне обвинувачення, прокурори повинні враховувати, що ООН у резолюції від 29 листопада 1985 р. затвердили Декларацію "Основні принципи правосуддя для жертв алочинів і зловживання владою", в якій передбачається право жертви на доступ до правосуддя і швидкого одержання компенсації за заподіяну шкоду⁷.

Критерієм оцінки ефективності діяльності прокурора з підтримання державного обвинувачення виступає сукупність даних про достатність прийнятих заходів щодо відшкодування заподіяної злочинної шкоди, як на користь громадян, так і на захист державних інтересів починаючи зі стадії досудового слідства.

Критерієм оцінки ефективності державного обвинувачення є обґрунтованість запропонованої прокурором міри покарання підсудному. Норми КПК України не дають категоричних рекомендацій прокурору про те, як визначити міру покарання. Прокурор, враховуючи напрацьовані практикою навички, зобов'язаний у промові вказувати вид і розмір пропонованого покарання. Запропоноване прокурором покарання повинно бути законним, обґрунтованим, мотивованим, переконливим і справедливим.

Всі перераховані аспекти дають підстави їх розглядати як основні критерії оцінки обвинувальної прокурорської діяльності з позиції

ефективності. До цього слід додати своєчасність і адекватності реагування державного обвинувача на незаконні, необґрунтовані рішення суду.

Виконати вимоги, які забезпечують ефективність державного обвинувачення в суді можливо при правильній організації роботи в районній, міській прокуратурах. Тільки належна організація роботи дозволяє кожному державному обвинувачу ретельно вивчити матеріали кримінальної справи, а керівнику прокуратури проконтролювати якість підготовки до судового процесу.

Характерно, що практика організації роботи по підтриманню обвинувачення в суді свідчить, що при оцінці ефективності державного обвинувачення в основному враховується тільки такі критерії як своєчасність та адекватність реагування прокурорів на незаконні та необґрунтовані судові рішення у справі. В той же час, мало приділяється уваги аналізу та оцінці інших критеріїв ефективності, які ми назвали. Думається, що доцільно у Наказі Генерального прокурора України, що регламентує підтримання державного обвинувачення, більше уваги приділити питанням ефективності підтримання державного обвинувачення, чітко виділити всі критерії її оцінки. Така вимога наказу буде сприяти підвищенню рівня організації роботи з підтримання державного обвинувачення як кожного державного обвинувача, так і в цілому прокуратури району, міста.

Використана література:

1. Див.: Юрчишин В. Обвинуватиш діяльність прокурора у кримінальному судочинстві за новим КПК України //Вісник прокуратури. - 2012. - №6. - С 42.
2. Див.: Альперт С. А. Обвинение в советском уголовном процессе. - Х., 1974.-С. 33.
3. Див: Маляренко В. І., Вершшубов І. В. Прокурор у кримінальному судочинстві. - К., 2001. - С 104.
4. Див.: Строїович М. С. Уголовный процес. - М, 1946. - С. 108.
5. Див.: Ривлин А. Л. Общественное обвинение в суде //Советское гос. и право. - 1960. - № 9; Атьпгрт С. А. Обвинение в советском уголовном процессе. - Х, 1974. - С. 33.
6. Див.: Зелекецкий В. С. Возбуждение государственного обвинения в советском уголовном процессе. - Х., 1479, - С. 16.